

Antzinaroko eta Goiz Erdi Aroko kanpoko leku- eta pertsona-izenak

1. Toponimia (leku-izenak)

1.1. Greziar edo latindar alfabetoen bidez iritsi zaizkigun leku-izenak

Euskaltzaindiak latindar eta greziar pertsona-izen klasikoak euskaraz emateko irizpideei buruz hartu zuen erabakia erabili da (Euskaltzaindiaren 76. araua). Adibideak:

Akaia, Bizantzio, Frigia, Helvezia, Zesarea.

Zalantzazko kasuetan, auzo-erdarek erabiltzen dutenari egin zaio jaramon.

- *Latinezko leku-izen historikoak:*

- Latinezko toponimia txikia:

Leku-izena euskararen grafiara egokitu nahi denean nola egokitu behar den zehaztuta utzi da goragoko irizpideetan, baina, horrekin batera, badago irizpide-mailako beste kontu bat: antzinako leku baten grafia egokitzea noiz komeni da? Eta noiz komeni da jatorrizko forman uztea? Irizpide orokor moduan, haxe da gomendioa: zenbat eta ezagunago eta erabiliago izan leku-izena, hainbat beharrezkoagoa da grafia aldatzea. Hori dela eta, hirien izenak eta gainerako toponimia txikia, eskola-liburuetan maiztasun urrikoak direnez, latinez uztea hobetsi da, hau da, grafia euskarara egokitu gabe (Ilici, Graccurreis, Cloaca Maxima, Via Appia).

Testuak sortzen dituztenen esku egongo da toponimoak euskal grafiaz ematea (Ilici) edo maiztasun urria dutela-eta egokitu gabe

Antzinaroko eta Goiz Erdi Aroko kanpoko leku- eta pertsona-izenak

1. Toponimia (leku-izenak)

1.1. Greziar edo latindar alfabetoen bidez iritsi zaizkigun leku-izenak

Euskaltzaindiak latindar eta greziar pertsona-izen klasikoak euskaraz emateko irizpideei buruz hartu zuen erabakia erabili da (Euskaltzaindiaren 76. araua). Adibideak:

Akaia, Bizantzio, Frigia, Helvezia, Zesarea.

Zalantzazko kasuetan, auzo-erdarek erabiltzen dutenari egin zaio jaramon.

- *Latinezko leku-izen historikoak:*

- Latinezko toponimia txikia:

Leku-izena euskararen grafiara egokitu nahi denean nola egokitu behar den zehaztuta utzi da goragoko irizpideetan, baina, horrekin batera, badago irizpide-mailako beste kontu bat: antzinako leku baten grafia egokitzea noiz komeni da? Eta noiz komeni da jatorrizko forman uztea? Irizpide orokor moduan, haxe da gomendioa: zenbat eta ezagunago eta erabiliago izan leku-izena, hainbat beharrezkoagoa da grafia aldatzea. Hori dela eta, hirien izenak eta gainerako toponimia txikia, eskola-liburuetan maiztasun urrikoak direnez, latinez uztea hobetsi da, hau da, grafia euskarara egokitu gabe (Ilici, Graccurreis, Cloaca Maxima, Via Appia).

Testuak sortzen dituztenen esku egongo da toponimoak euskal grafiaz ematea (Ilici) edo maiztasun urria dutela-eta egokitu gabe

uztea (Ilici). Adibidez, testuan behin baino aipatzekoa ez bada, edo ohar argigarri batean edo mapa historiko batean jartzeko baino ez bada, egokitu gabe uztea proposatzen da (adibidez, testu batean, honela esan liteke: «Gaur egungo Elx hiriari erromatarrek latinez Ilici izena eman zioten»). Ez da komeni neurririk gabe ugaltzea euskal grafia itxurako izenak, oso erabiliak ez badira behintzat.

- Hiriak:

Ez egokitzea da gomendioa, oro har, baina salbuespenak egon litezke. Salbuespenak zein diren erabakitzeke orduan, kontuan hartu da toponimoaren garrantzia (maiztasuna, garrantzi historikoa, hitz eratorriak sortu izana...). Beraz,

a) Inguruko erdarek grafia egokitu dutenean, euskaraz ere egokitu egin dira. Adibidez:

Lutezia, Ponpeia, Zesarea, Akilea, Numantzia, Kartago Nova.

b) Inguruko erdarek egokitu ez dituztenean, euskaraz ere ez. Adibidez:

Massalia, Barcino, Moguntiacum, Graccurris, Pompaelo, Tarraco, Leptiminus, Calagurris.

- Eskualdeak eta hiritik gorako toponimoak, berriz, egokitu egin dira. Adibidez:

Britannia, Betika, Zisjordania.

- Erromatar probintzien kasuan, bi irizpide hauek erabili dira:

a) Probintzien izenak egokitu egingo dira. Adibidez:

Hispania Ziterior, Hispania Ulterior, Asiako Probintzia.

b) *-ensis* eta *-itis* bukaera duten probintziak (jatorriz ez dira izenak, adjektiboak baizik, eta amaiera hori oso gaitza da euskaraz emateko) bi eratara onartzen dira:

■ Latinez. Adibidez:

Carthaginensis, Lugdunensis, Narbonensis, Trachonitis.

■ *-ko Probintzia* erabiliz. Adibidez:

Kartago Novako Probintzia, Lugdunumeko Probintzia, NARBOKO Probintzia, Trachonako Probintzia.

Gorago esan den moduan, latinezko leku-izenak adierazteko, bi bide daude: jaso eta arrunta. Maila arruntean egokitu egin ohi dira izenak, eta jasoan, berriz, ez. Testugilearen esku geratzen da, beraz, zein erabili nahi duen aukeratzea: zenbat eta espezializatuago eta jasoago izan lana, hainbat handiagoa izango da latinezko grafia ez egokitzeko joera.

1.2. Grekoaren edo latinaren bidetik iritsi ez zaizkigun leku-izenak

Grekoaren edo latinaren bidetik iritsi ez zaizkigun izenak ez dira, oro har, egokitzen. Horrelakoak dira Mesopotamiako eta antzinako Persiako izenak, adibidez, baina ez dira oso forma ezagunak. Hain zuzen ere, Mesopotamiako eta Persiako toponimoen formarik ezagunenak, eskola-liburuetan ager daitezkeenak alegia, grekoaren bidez iritsi zaizkigu.

Bestalde, honako erabaki hauek hartu dira arabierazko artikuluari dagokionez:

- Arabierazko toponimoen *al* artikulua, oro har, gorde egingo da (kontuan izan toponimo batzuk historikoak eta gaur egungoak ere badirela, eta horietan kontrako erabilera egon daiteke. Adibidez, Euskaltzaindiak artikulurik gabe erabaki dituen Meka edo Kairo). Adibidez:
Al Faium, Al Fustat, Al Andalus.
- Artikulua tartekatuta ere egon daiteke, eta orduan letra xehez idatziko da (Tell al Amarna).
- Artikulua izenari lotzeko, ez da marratxorik idatzi izen-zerrendan (Dair al Bahri, Tell al Amarna... eta ez Dair-al-Bahri, Tell-al-Amarna).

1.3. Hainbat

- Erromako zazpi muinoak:
Latinezko forma baztertu gabe, egokituta ere idatzi ahal izango dira.

Latina	Euskara
Capitolium, Mons Capitolinus	Kapitolinoa (-a) edo Kapitolino muinoa
Mons Quirinalis, Quirinalem	Kirinala (-a) edo Kirinal muinoa
Mons Viminalis, Viminalem	Viminala (-a) edo Viminal muinoa
Mons Esquilinus, Esquilinum	Eskilinoa (-a) edo Eskilino muinoa
Mons Caelius (Coelius), Caelium	Zelioa (-a) edo Zelio muinoa
Mons Aventinus, Aventinum	Aventinoa (-a) edo Aventino muinoa
Mons Palatinus, Palatinum	Palatinoa (-a) edo Palatino muinoa

- Erromatar Inperioa eta Bizantziar Inperioa

Beren jatorrizko herriaz haraindi iritsi diren egitura politikoak adierazteko, *-ar* erabiltzea hobetsi da. Horrenbestez, Erromatar Inperioa hobetsi da, eta ez Erromakoa (ez baitzen Erromakoa bakarrik)². Gauza bera esan daiteke Bizantziar Inperioari buruz ere.

2. Antroponimia (jende-izenak, pertsonak eta jainkoak)

Batzordeñoa ez da, zorionez, hutsetik abiatu antzinako pertsona-izenak euskaraz emateko orduan. Euskaltzaindiak, orain arte, lau sailetan arautu ditu pertsona-izenak: 66. araua, «Santutegiko izen ohikoenak»; 76. araua, «Latin eta greziar pertsona-izen klasikoak (...) Pertsonaia historiko ezagunen zerrendak»; 82. araua, «Grezia eta Erromako pertsonaia mitologikoak»; eta 129. araua, «Aita santuen izenak». Arau horiek gidari harturik eta han ibilitako irizpideak erabiliz moldatu dira zerrendak.

² Euskal tradizioan, dena den, bietarako adibideak daude: *-ar* zein *-ko*. Adibidez, Koldo Mitxelena eta Luis Villasantek *erroma(ta)r inperioa* idatzi zuten. Kardaberazek, berriz, *Erromako Inperioa*.

2.1. Santuak eta aita santuak

Euskaltzaindiak santutegiko izen ohikoenak finkatzeko eman duen araua (66. araua) eta aita santuen izenak finkatzeko eman duen araua (129. araua) erabili dira irizpide gisa

Euskaltzaindiaren erabakirik ez dagoen kasuetan jatorrizko izena egokitu behar den ala ez erabakitzeko, inguruko erdaren jokabidea hartu da kontuan. Hizkuntzatik hizkuntzara grafia aldatzen bada, euskaraz ere egokitu egingo da grafia.

2.2. Bibliako izenak

Euskaltzaindiaren santu-izenen erabakia erabili da Bibliako izenak egokitze eta, bigarren mailan, ponte-izenen izendegia.

2.3. Errege-erreginak

Antzinateko errege-erreginen euskarazko izendapenak erabakitzeko, irizpide hauek erabili dira:

Grekoaren bidez zabaldu diren izenen kasuan, izen grekoak emateko irizpide berak hartu dira. Latinaren bidez zabaldu diren izenen kasuan, berriz, Euskaltzaindiaren santu-izenei eta latinezko izen klasikoei buruzko erabakiak erabili dira.

Zenbaitetan, banan-banan hartu dira erabakiak.

2.3.1 *Errege-erregina germaniarrak*

Oro har, izen latindarrak euskaratzeko irizpideak erabili dira.

Adibidez, *g* letradun izenak hobetsi dira, ez *j* letradunak:

Atanagildo, Hermenegildo, Leovigildo, Sigeberto...

2.3.2 *Iberiar penintsulako izen arabiarrik*

Erdara nagusietan latinaren edo gaztelaniaren bidez zabaldu zen forma egokitu dutenean, euskaraz ere egokitu egin dira (Avizena), eta jatorrizko izenetik egindako transkripzioak ere

ontzat eman dira, forma kultu gisa (Ibn Sina). Baina gaztelaniaz bakarrik egokitu denean, jatorrizkotik egindako transkripzioa hobetsi da (Abd ar Rahman).

Oharra: gaztelaniazko *Almanzor* izena euskaraz ere horrela uztea hobetsi da, kontuan izanda mendi ezagun baten izena ere badela: *Al Mansur* edo *Almanzor*.

Leku-izenetan adierazi bezala, arabierazko artikulua idazteko orduan, ez da marratxorik idatzi izen-zerrenda osatzean (Al Mansur, Abu al Abbas... eta ez Al-Mansur, Abu-al-Abbas).

2.4. Mundu greko-latindarrekoak ez diren antroponimoak

2.4.1. *Egiptoko antzinako antroponimoak*

Rosetta harria aurkitu zenean, idazkera hieroglifikoa, hieratikoa eta demotikoa deszifratu ziren, baina, hori baino lehen, antzinako Egiptoko antroponimoak grekoaren bidez zabaldu ziren.

Euskaltzaindiak izen grekoak egokitzeke eman dituen irizpideak erabili dira. Adibidez:

Akenaton, Hatsepsut, Kefren.

2.4.2. *Kartagoko antroponimoak*

Erromako izenak emateko irizpide berberak erabili dira Kartagokoekin ere. Adibidez:

Hamilkar Barka, Hanibal.

2.4.3. *Israelgo antzinako antroponimoak*

Izen horiek grekora egindako Bibliaren itzulpenean hartu zuten formaz zabaldu dira, eta forma horiek egokitzea izan da irizpidea. Adibidez:

David, Josafat, Herodes.

2.4.4. *Antzinako Persiako antroponimoak*

Grekoaren bidez hedatu ziren, eta, beraz, izen grekoetarako irizpide berak erabiliko dira. Adibidez:

Artaxerxes, Ziro Gaztea.

2.4.5. *Mesopotamiako antroponimoak*

Idazkera kuneiformea XIX. mendera arte ez zen deszifratu. Hango antroponimoen izenak grekoaren bidez zabaldu ziren; beraz, izen grekoetarako irizpide berak erabiliko dira. Adibidez:

Hamurabi, Asurbanipal.

3. Bestelakoak

3.1. Mitologia

Orain arte aipatu diren irizpideak erabili dira jainko, jainkosa eta bestelako izaki mitologikoen izenak erabakitzeko, hau da, pertsona-izenak izango balira bezala landu dira grafia erabakitzeko orduan.

3.2. Astronomia

Zodiakoko zeinuak erabakitzeko orduan, latinezko formak hobetsi dira. Adibidez:

Acuarius, Scorpius.